

*Bude zima, bude mráz,
kam se ptáčku, kam schováš?
Schovám já se pod hrudu,
tam já zimu přebudu.*

*Bude zima, bude mráz,
kam se ptáčku, kam schováš?
Schovám se do javora,
tam bude má komora.*

*Bude zima, bude mráz,
kam se ptáčku, kam schováš?
Schovám já se pod mezu,
až přestane, vylezu.*

*Až přestane, vyletím,
širý svět rozveselím.
Půjde milá na trávu,
zazpívám jí nad hlavu.*

(Moravská lidová, ze zpěvníku Já písnička, 1994)

Vážení čtenáři,

slovy lidové písně Bude zima, bude mráz začínáme první Zpravodaj starých plodin v roce 2021. Moravská lidová písnička ukazuje rozmanité možnosti, kam všude se může ptáček-zpěváček během zimy v tradiční, pestré a členité, člověkem spoluvytvořené krajině ukrýt. Ať již pod

Ledové útvary kolem pramene u kostela na Dobré Vodě v Novohradských horách.

hrudu polní brázdy, do větvení stromu javora či pod mez, která kdysi oddělovala jednotlivá malá políčka. V těchto různorodých místech dokázal přežít nehostinný zimní čas, aby posléze mohl vyletět, zplna hrdla zazpívat a rozveselit jak svou milou, tak celý širý svět, všechno tvorstvo.

Po zimě se příroda v našich krajích každoročně znovu probouzí k životu,

k novému růstu, a rozpuku. Než se ukryti před zimou dočkáme blížícího se jara můžeme se zatím začíst do následujících stránek. V prvním čísle čtvrtého ročníku Zpravodaje přinášíme pestrou směs článků. Přiblížíme si starou voňavou lilii, okrasný druh, který přežil v pohraničních rozvalinách mnoho desetiletí a připomeneme si dlouhou tradici pěstování „fasolí“ na Hané i s jednotlivými původními fazolovými odrůdami. Zalistujeme pěstitelskými zprávami, kde se dozvíme, jak rostly staré odrůdy v minulém roce na různých místech naší vlasti. Pro nejen začínající semenáře pak uvádíme některá základní osivářská doporučení a připomenutí cizosprašných druhů.

pd

FOTO – archiv Gengel

Květ lilie Stádlá

Obsah 1/2021

Úvodník	1
Pěstování fasolí na Hané (z Hospodářské čítanky 1908)	2–3
Obilné klasy na stoleté minci	4
Představujeme staré odrůdy: lilie cibulkonosná – Stádlá	5–7
Lusky velmi chutné, sladké, celkově s velkou výnosností	8–11
Stručná doporučení pro začínající semenáře	12–13
Kvašení fazolových lusků	13
Pěstované plodiny v obci Jarabina	14

PĚSTOVÁNÍ FASOLÍ NA HANÉ

Ze starých knih o kulturních rostlinách jsme tentokrát vybrali pro Zpravodaj příspěvek o pěstování fazolí. Pochází z Hospodářské čítanky z konce 19. století a napsal jej profesor gymnázia v Chrudimi F. Havlík. Ten vyzdvihuje pěstování fazolí jako dobrého výživného zdroje, který by prostému obyvatelstvu zajistil vydatnou stravu.

Podle článku byly fazole tehdy hojně pěstované na Hané, ale autor se přimlouvá za to, aby se i v jiných krajích českých zemí více rozšířily. Cenné jsou v článku údaje o pěstování různých odrůd či typů fazolí. Gymnaziální profesor popisuje jak pěstování odrůd keříčkových s malým bílým semenem, tzv. perlových, které se nesnadno rukou loupou, ale také i velkých fazolí, tzv. ohniváků. Ty byly sice známy také v Čechách, ale zde se pěstovaly jen jako druh okrasný, zatímco na Hané byly jejich lusky prodávány k jídlu po pytlích na trzích jako běžná zelenina. Nechejme ale raději již promluvit samotného pisatele:

Pěstování fazolí na Hané

Napsal F. Havlík, c. k. gymn. professor v Chrudimi

Výživa obyvatelstva té které krajiny podmiňována jest plodinami, jež v ní se pěstují; čím více lepších a výživnějších plodin se pěstuje, tím lepší jest výživa a naopak. Jest proto důležité, aby pro výživu pěstovány byly plodiny vydatné a rozmanité: neb rozumné střídání potravy jest velmi prospěšné. Zvláště pro lid pracující a chudý má otázka tato důležitost velkou a třeba dbáti toho, aby lid ten poříditi si dovedl za laciný peníz stravu dobrou a silnou. U nás v Čechách jsme ve příčině té bohužel až posud dosti pozadu a nejen cizina nás předstihla, nýbrž i sousední Morava pěstuje ode dávna pro obyvatelstvo své plodin dobrých a výživných mnohem více, než u nás v Čechách, jen dle jména známo jest. Chudý lid náš živí se z veliké části bramborami a trpí hladem, neurodí-li se tyto, poněvadž není u nás postaráno o náhradu lacinou a vydatnou. Třeba tu ovšem uznati i zakořeněný zvyk, dle něhož lid náš lpí na obvyklé špatné

stravě, štítí se potravy jiné, sebe lepší, lacinější i vydatnější.

Na prvním místě sluší tu jmenovati boby čili *f a s o l e* (jak Hanák říká), jichž rodí Haná množství veliké, ač pěstují se jen jako plodina vedlejší na poli vedle plodin jiných, zejména vedle brambor a cukrovky. Sázejí pak se fasole na krajní řádky mezi brambory neb cukrovku vždy as přes 2–3 tyto rostliny, a to koncem dubna neb počátkem května, a nevyžadují žádného jiného ošetřování, než jakého se dostává okopaninám samým. Užívá se ovšem výhradně druhů nízkých – fasolí keříčkových – které jsou košatější a lusků mívají množství veliké.

Mladé lusky fazolu šarlatového slouží jako zelenina (zde sorta Lůžňanka - viz též Zpravodaj č. 2/2019). Na Hané byly lusky těchto fazolí podle knihy dříve prodávány po pytlích

jedlých bývá různá, dle toho, jak se jich urodí, ale platí se vždy dobře a chutě se kupují. Příprava fasolí nevyžaduje mnoho nákladů. Uvaří se, zapraží, omastí a pojídají se s masem hovězím, nahrazující omáčku. Jsou velmi syté jako hrách neb čočka a chutnají výborně.

I v zahradách pěstují Moravané hojně fasolí k jídlu, a to druhů takových, kterých u nás užíváme toliko na okrasu. Sem náleží zvláště tak zv. bob o h n i v á k (také bugr, fasolák), jehož lusky čerstvé a mladé se očešou, jemně napříč rozkrájí, nejprve spaří a pak uvaří, zapraží, okoření a tak k masu hovězímu požívají, dávajíce příkrm chutný a zdravý. Lusek fasole této prodá se ve městech na Hané ohromné množství; přiváží se jich na trh plné pytle a jdou velice na odbyt. Fasole tato jest velmi úrodná, kvete i rodí velmi hojně a dlouho, zvláště když se lusky často otrhávají.

Za zelena požívají se, jak známo, i u nás lusky fasolí různých druhů, zvláště druhů šparglových, jež možno i do octa naložiti a pro dobu zimní udržeti.

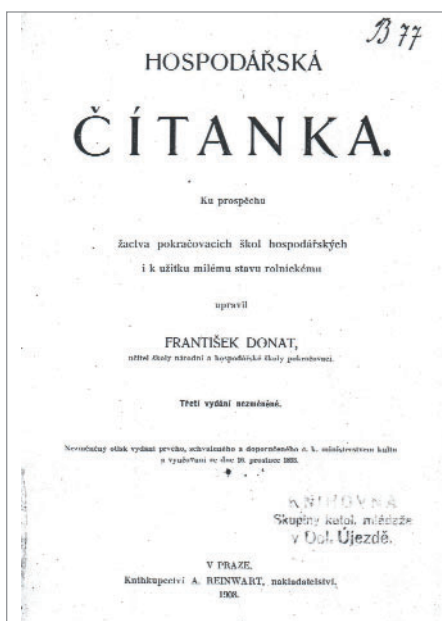
Pěstování fasolí jedlých lze i u nás doporučiti, zvláště jakožto plodinu vedlejší na poli, na př. mezi bramborami neb řepou, asi dle vzoru hanáckého. Hospodyním našim přibýlo by o dobrý a vydatný pokrm více.

Vybráno z: Hospodářská čítanka. Ku prospěchu žactva pokračovacích škol hospodářských i k užítku milému stavu rolnickému upravil František Donát, učitel školy národní a hospodářské školy pokračovací. Nezměněný otisk vydání prvního, schváleného a doporučeného c. k. ministerstvem kultury a vyučování ze dne 16. prosince 1893. V Praze. Knihkupectví A. Reinwart, nakladatelství, 1908.

ZPRÁVODAJ BIODIVERZITY – 1/2021

Drobná bílá semena fazolové odrůdy Cukrová perla. Snad jde o odrůdu podobnou či stejnou jako „cukrový bob perlový“, který je popisovaný profesorem Havlíkem.

Úvodní strana Hospodářské čítanky, kde se pochvalně psalo o hanáckých fazolích.

Oblíbeny jsou vesměs druhy drobné, barvy bílé; zvláště však oblíben jest t. zv. cukrový bob p e r l o v ý, druh to bílý, drobný, zvící velké kroupy, velmi lahodný a nad míru úrodný; jest zcela nízký a dává mnoho lusek malých, krátkých a pevných, tak že fasole ta rukou nesnadno se vylupuje a musí proto býti mlácena.

Fasolí cukrových užívá se netoliko za příkrm k masu hovězímu, nýbrž slouží také za výbornou přísadu k různým salátům, na př. salátu vlaskému. Již kon-

Fazole zvící velké kroupy

Fazole jsou v příspěvku popisovány jako mezikultura, která se dávala „na krajní řádky mezi brambory neb cukrovku“ a vyžadovala i stejného obdělávání jako tyto hlavní plodiny. Jak vidno, smíšené kultury byly dobře známy již z konce 19. století, není to tedy nic nového pod sluncem.

Zastavme se chvilku podrobněji u odrůd, které gymnaziální vyučující popisuje a hledejme, zda mají své obdoby i v součas-

Semeno odrůdy Moravská perla.

nosti. Pisatel uvádí: „Oblíbeny jsou vesměs druhy drobné, barvy bílé; zvláště však oblíben jest t. zv. cukrový bob p e r l o v ý, druh to bílý, drobný, zvící velké kroupy, velmi lahodný a nad míru úrodný.“ V gengelské sbírce nalezneme vícero odrůd fazolou obecného (*Phaseolus vulgaris*), které mají malé bílé semeno. V názvech některých odrůd pak přímo slyšíme slovo perla či perlička: Moravská perla, Perlička či Cukrová perla. Tyto tři odrůdy patří ke starým odrůdám a mají původ v genové bance. Jsou to všechno odrůdy jsou keříčkové či polopopínavé, bělosemenné, velikost semena je menší. Bývá vskutku až podobná ječné kroupě, jak uvádí spis z konce devatenáctého století výstižně tehdejší jazykem: „zvící velké kroupy“.

Kromě toho obsahuje sbírka Gengelu další odrůdy bělosemenných fazolí, pocházející zejména od soukromých dárců, je to např. Polopopínavá z Pobeďima, Hanácká bělomasá, Vysoko úrodná řahavá biela a další, které mají bílé semeno menší perličkové či kroupové velikosti, některé jsou keříčkového či polopopínavého vzrůstu. Odrůdy fazolí na konci 19. století zachytil také národopisec František Bartoš (viz příspěvek Hry ve fazole a lusky ve Zpravodaji č. 4/2019). Mezi jinými uvádí také fazoli nazvanou „bělička“, která byla „drobná bílá“ a v těchto ohledech tedy odpovídající popisu Havlíkovu.

Bob ohnivák

Podívejme se ještě na druhou skupinu fazolí popisovanou v Hospodářské čítance: „I v zahradách pěstují Moravané hojně fasolí k jídlu, a to druhů takových, kterých u nás užíváme toliko na okrasu. Sem náleží zvláště tak zv. bob o h n i v á k (také bugr, fasolák), jehož lusky čerstvé a mladé se očešou.“ V tomto případě jde o fazol šarlatový neboli ohnivý (*Phaseolus coccineus*). Dodnes patří k oblíbeným rostlinám, které je možno pěstovat na okrasu. Přináší současně i velké semeno používané jako luštěnina (na vaření suchých vyzrálých semen) a za mlada se jeho zelené lusky dají využít jako dobrá zelenina, jak je uváděno i v Hospodářské čítance.

U tohoto druhu fazole je známá celá řada různých místních názvů. Některé přináší již Havlík, a to bugr a fasolák, ale máme zachyceny i mnohá další pojmenování z Moravy a Slovenska. Jsou to například bugárky, bugáre (podobné onomu bugr), šváby, švábyky, becoky, pecoky, papuče apod. Rozmanitost je tu jak u krajových názvů, tak u různých původů či vlastně snad krajových nebo místních odrůd. Z hlediska jazykového je pozoruhodný též název fasolák, který upomíná na názvy národů, národností a kmenů jako je Polák, Slovák, Moravák aj. Stejněho tvaru koncovky je také lidové označení obyvatelů některých měst jako Plzeňák, Ostravák, Hradečák, Pražák apod. Semena fasoláku jsou velká, mohutná, není to fazole či fazolka, ale zkrátka pořádný fasolák (mužský tvar, zatímco obvyklé je označení ta fazole, i když spisovně či botanicky ten fazol). Podobně jako jeho semena jsou

Červený květ fazolu ohniváku, odrůda papuče.

velké také jeho bujné, vysoké, popínavé rostliny.

Neméně pěkné je pojmenování ohnivák. Maně si vzpomeneme na ptáka ohniváka s pestré zbarveným peřím z našich pohádek. Různobarevná a pestrá jsou i semena fasoláku, která mohou pohád-kového ptáka připomínat. Ohnivě červená je ale samozřejmě také barva jeho květů, od ní lze název ohnivák odvodit (u některých původů je barva květů čistě bílá nebo červenobílá, u řady z nich se vyskytují všechny tyto barvy). Zeleninové využití na lusky nabízí dnes i řada jiných fazolí, které jsou na lusky stejně dobře použitelné, kdysi však byly pro tento účel fasoláky

Pestrá velká semena mohou připomínat peří pohádkového ptáka ohniváka. Na fotografii sorta Janov (Smolenová).

záměrně pěstovány ve větším rozsahu, čteme-li, že se jich prodávalo ohromné množství a byly dováženy na trh po pytlích. Když se lusky průběžně othrávají jsou rostliny podněcovány k nasa-zování stále nových lusků, jak je popsáno v článku. Potomkem Havlíkových fasoláků by mohla být odrůda pojmenovaná Chropynské šváby, kterou jsme před lety do Gengelu získali z Chropyně.

Četba staré literatury je poučením nejen pro poznání někdejšího rozsahu pěstování a způsobů využití té které plodiny, ale zachycuje do určité míry i tehdejší pěstované odrůdy. Ba, může posloužit také ke srovnání s odrůdami současnými. Ty mohou být jejich přímými potomky. Jako uchovatelé starých odrůd máme možnost je využívat podobně a udržíme-li je živé, předat i novým pokolením, aby odrůdy žily dále.

Petr Dostálek
FOTO – autor a archiv
Gengel, o. p. s.

Obilné klasy na stoleté minci

Kulturní a další rostliny se na platidlech, ať již mincích nebo bankovkách, vyskytují nebo vyskytovaly v minulosti velmi často. V Bio jsme je připomínali například v článku Obilné klasy jako symbol bohatství (Bio č. 3/2013) či Co dělají děvčata na staré bankovce? (Bio č. 4/2014) a Hlava nebo orel (viz Bio č. 10 a 11/2015).

Československá mince s obilnými klasy z roku 1921.

Nalezneme je též na československém dvacetníku, který pochází z období první republiky, a to z roku 1921. Od jeho vyražení uplynulo tedy letos sto let, a tak si můžeme stoleté výročí připomenout jeho fotografií. Na lici mince stojí několik mohutných obilných klasů spojených ve svazek, mohutný snop. Vedle nich je srp, nástroj k žatvě, kterým byly obilné klasy po

staletí a tisíciletí lidmi sklíženy. Snop, v němž rozeznáváme jednotlivá stébla, je převázán stuhou, která se za ním vlní do prostoru. Za převaz je do snopu vetknuta lipová ratolest, větévka se třemi listy lípy, jako našeho národního stromu. Na rubové straně mince je dvouocasý lev s dvojitým křížem na hrudi, nápis Československá republika a rok ražby.

Na dvacetihaléři se snoubí dvě rostliny, jednak obilí a jednak lípa. Obilí, jako pěstovaná rostlina zajišťující život a dávající člověku obživu, nasycení, symbolizuje bohatství, hojnost hmotných statků. A to nejen majitele dané mince, ale především a spíše celé společnosti, národa nebo státu. Klasy jsou doplněny lipovou ratolestí, zastupujícími lípu jako symbol Slovanů a náš národní strom. Rok vyražení mince – 1921 – je dobou nedlouho po vzniku samostatného Československa a jeho osamostatnění se z Rakousko-Uherska. Vzniklá Československá republika si tak mincí připomínala jak bohatství podmíněné lidskou prací, naznačenou srpem u snopu, tak svou znovunabytou národní hrdost a sebevědomí. Lípu najdeme ale i v současnosti, např. na symbolech spojených s výkonem státní moci (viz Rostliny

kolem nás: Lipový list na občanském průkazu, Zpravodaj č. 1/2018).

Na zobrazené minci je zajímavé, že sloužila jako přívěšek na krk. Jak můžeme vidět při pozorném pohledu na fotografii je u okraje provrtána a kovovým kroužkem je na ní uchycena šňůrka, jíž se zavěšovala na krk. Vlastní peněžní hodnota mince, dvacet haléřů, je vcelku nevysoká. Můžeme se jen domnívat, že pro svého nositele nebo nositelku snad znamenala vzpomínku na nějakou událost. Jde možná o minci pro danou osobu pamětní nebo jinak cennou. Podle určitého stupně opotřebení, otření povrchu ražby, je možné, že předtím byla dokonce nějakou dobu v oběhu jako platidlo.

V nynější době asi mnoho rostlinných námětů na našich mincích již není. Zkusme si sami vzpomenout, co je na současných drobných mincích, například na koruně, dvoukoruně či pětikoruně? Haléřové mince, pokud bychom je chtěli porovnávat s prvorepublikovým dvacetníkem, pak již v průběhu let zcela zmizely.

pd

FOTO – Pascal Kissling

Obilné klasy na známé československé stokoruně.

FOTO – archiv Gengel

Představujeme staré odrůdy

LILIE CIBULKONOSNÁ – STÁDLA

Po čase pokračujeme v uvádění podrobnějších popisů vybraných uchovávaných odrůd z gengelské sbírky. Po traseném maku (viz Zpravodaj č. 3/2020) jsme tentokrát zvolili okrasný druh, a to lilii cibulkonosnou. Ta pochází původně z Prachaticka v Pošumaví, z jedné sudetské rozvaliny jakých je v pohraničí hodně. Jde jak o kulturně historicky cennou odrůdu či původ s pohnutým příběhem, tak je na ní zajímavý a nezvyklý také způsob jejího rozmnožování.

Tento starý druh lilie se vědecky nazývá *Lilium bulbiferum* ssp. *eubulbiferum*, česky tedy lilie cibulkonosná pravá. Její původ zůstává zahalený nejistotou. V Čechách je občas považována za tuzemskou v polostinných vlhkých stanovištích. Většinou se však uvádí, že je archeofytem: původem z jižních Alp a Středozeří, šířila se od starověku do celé Evropy jako okrasný druh, a pak zdomácněla. V každém případě je to jedna z mála okrasných lilií evropského původu. K tomuto evropskému liliovému dědictví patří i lilie zlatá (*Lilium aurantiacum* = *L. bulbiferum* subsp. *croceum*), která je jí podobná, ale nesmí být s ní zaměňována. I když jsou „staromódní“, obohacují tyto lilie celkový sortiment moderních kultivarů lilií, který je svým původem valnou většinou z Asie a severní Ameriky – tím, že kvetou dlouho před ostatními, a tak prodlužují sezónu pro milovníky lilií.

Historická lilie Stádlá přežila bez péče šedesát let v Pošumaví ve zbořené sudetské samotě po odsunutí rodiny Fajdalových. Byla objevena při botanickém průzkumu v roce 2004 společně s dalšími přeživšími rostlinami. Zůstalo zde několik švestek, starý ořech a pod ním, jak to bývá, koberec barvínku a v tom koberci živořící listy hvozdíku vousatého a lilie, bez květu a zrovna pohromadě, obě snad nejvoňavější trvalky starých zahrad (viz také článek Oživené rostlinné dědictví ze Sudet. Bio č.12, prosinec 2012). Nyní je

udržována v zahradě patrimoniálních odrůd Alenor. Díky její záchraně a následnému rozmnožení i spolupráci s organizací Gengel se mohla rozšířit také do dalších zahrad a míst po celé naší republice.

Pacibulky jako osobitý způsob rozmnožování Lilie cibulkonosná je odolný druh, nachází se u nás i v nadmořské výšce nad 900 m n. mořem a je schopný přežít i v lese, ale bez květů. Při odpovídající péči se naopak rozroste v mohutné, vysoké a kvetoucí rostliny. Zajímavostí je u této lilie způsob množení: v úžlabí listů vyrůstají, jak napovídá název *bulbiferum*, tedy cibulkonosná (z latinského *bulbus* = hlíza, cibulka a *ferum* = nesoucí), malé cibulky nazvané pacibulky, jimiž se rostlina rozmnožuje. Právě tato schopnost vegetativního množení pomáhá zplanění a udržení i zdomácnění druhu na nových místech. Pacibulky zelené či zelenohnědé barvy se z rostlin posbírají a vysévají či vysazují do půdy koncem léta či na podzim. Tato trvalka přes zimu zakoření a vzejde na jaře. Prvním rokem vyrostе z pacibulky malá rostlinka jen s jedním lístkem, malou podzemní cibulkou a několika kořínky.

Na ne zcela ostrém archivním fotografickém záběru je živořící lilie bez květů zachycena spolu s dalšími dvěma druhy okrasných trvalek na svém původním místě u zarostlé rozvaliny opuštěného stavení: A – hvozdík vousatý, B – lilie cibulkonosná, C – barvíněk.

Pacibulky vyvíjející se v úžlabí listů počátkem června.

Pacibulky lilie.

V zimě zmizí, přezimuje jen podzemní cibule, která roste a postupně se každý rok zvětšuje. Druhým rokem vyroste nad zemí již první krátký stonk, který ale na podzim znovu uschne a zmizí. Třetím rokem, vyrazí znovu a na opět o něco vyšším stonku s listy se objeví již první nové malé pacibulky. Další roky to budou desítky pacibulek, kterými se kolonie lilie bohatě rozmnožuje.

Protože roste pomalu, musíme zpočátku pečlivě odplevelovat, aby malé rostliny nebyly zadušeny. Poprvé kvete z původní malé pacibulky většinou až čtvrtým rokem. V řadě případů ale i později, máme zprávy, že třeba první květy se objevily až za pět let. Je to tedy květina pro trpělivé a vytrvalé pěstitele, kteří umí čekat. Zářivé oranžové, krásné a voňavé květy, které se po letech čekání objeví, jsou nám ale odměnou za pěstitelskou vytrvalost.

Do Gengelu přišla nadvakrát

Do gengelské sbírky jsme lilii Stádlu získali z Alenoru již v roce 2008, a to v podobě většího množství pacibulek. Ty k nám přišly v dopise nalepené na ploše zadní strany pohlednice. Vysadili jsme je do zahrádky a dále se o ně příliš nestarali,

Shluk liliových květů v Gengelu.

Vzcházející porost liliových pacibulek na jaře v zahradě Alenoru.

což se ukázalo jako nedostatečné. Nesmělé lístky jednotlivých maličkých rostlinek se začaly sice následujícího roku na místě výsadby objevovat, ale protože jsme záhonek nechali zaplevelit, nakonec z liliek nic nebylo. Zašly udušeny plevem, protože svým pomalým vývojem nemohly obstát ve srovnání s rychle rostoucí trávou. Poučením z tohoto nezdaru může být cesta, kdy pacibulky vysadíme do velkého květináče, který zapustíme do země a ponecháme růst několik let, až se vytvoří dostatečně velké cibule.

Později, asi v roce 2012, k nám tato lilie přišla znovu, ale tentokrát již jako velká cibule v květináči. Tu jsme zasadili k jižní stěně stodoly do lehké půdy mezi dvě rostliny vinné révy. A již jsme se jí věnovali

více, okopávali ji, a pleli kolem rostoucí bršlici a kopřivy, a tak začala pěkně růst. Přirozeně též mohutná cibule má větší sílu k přežití než malé pacibulky. Postupně se během let rozrůstala, a jak sílila, zvětšoval se postupně počet květních výhonů, jimiž v létě kvetla. Jak jsme zjistili v roce 2019 při hledání v zemi odpadlých pacibulek jde nyní o shluk, jakousi srostlici, vícero větších cibulí. Rostou těsně pospolu a nad zemí se objevují v podobě trsu několika silných a několika slabších květních výhonů rostoucích téměř z jednoho místa.

*

Klíčící pacibulky při pohledu zblízka.

Nenáročné udržování a každoroční kvetení

Kromě občasného odplevelení lilie Stádlá nevyžaduje další ošetřování. Protože na zimu nadzemní část odumře a rostlina se zatáhne do podzemní cibule, je třeba u nás při sečení bršlice na jaře místo označit, aby nebyly mladé výhony posečeny společně s plevellem. Roste a kvete spolehlivě jak

Rašící výhony silných cibulí v gengelských podmínkách na jaře (počátek dubna).

v suchých letech, tak také v letech, kdy je deště a vláhy dostatek. Za vlhka bývají rostliny snad o něco vyšší a bujnější. Některé roky rez zasahuje listy, které pak schnou a opadávají. Avšak cibule není zasažena a raší příští rok. Občas slimáci ožerou některé výhonky, květní pupeny nebo i vyvinuté květy. Celkově však roste a kvete spolehlivě. Hlavní hrozbou bývají hlodavci: mohou sežrat velké podzemní cibule, zatímco drobné pacibulky a mladé cibule údajně nenajdou, či jim nestojí za to. Je tedy vhodné stále udržovat populaci rostlin různého stáří, od drobných pacibulek až po velké cibule. V období květu krásně voní. Květy u nás nevytváří semena, ale po odkvětu jde na rostlinách sledovat vyvíjející se a zvětšující pacibulky. Z pohledu praktického ošetřování pamatujeme na to, že raší nad povrch půdy až dosti pozdě na jaře.

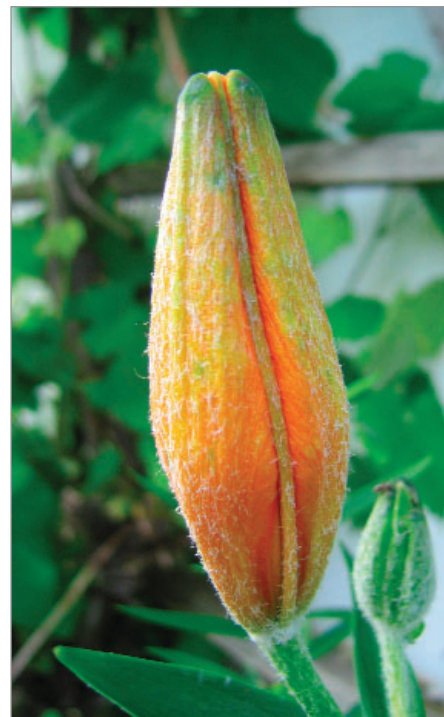
Vyvinuté pacibulky, které mají několik milimetrů v průměru, po uzrání v létě a na podzim (v srpnu a září) začínají z rostlin po lehkém dotyku i samovolně odpadávat na zem. Je třeba je zavčas posbírat. Využíváme je do nabídky starých odrůd pro veřejnost prostřednictvím internetu.

ZPRAVODAJ BIODIVERZITY – 1/2021

Záhy po sběru je nejlepší pacibulky vysadit znovu do půdy, dají se ale nějakou dobu skladovat, postupně však, podle podmínek uložení, vysychají. V „myším roce“ 2019 nám nasbírané pacibulky, uložené v krabíčce vedle šalotky, sežrali v přístěnku do jedné hlodavci.

Jedná se o okrasný druh, který nese velké květy, a také oblažuje okolí svou silnou až opojnou vůní, podobně jako voní jiné staré květiny. Květy jsou oranžové, na jednom výhonu jich může být i několik – dva, tři, čtyři, pět i více, pak rozkvétají mnohdy postupně, podle průběhu počasí. Přestože krásně a silně voní a její prašníky obsahují na pohled hodně pylu, hmyz u nás na květech spatříme spíše výjimečně. Sem tam se na ní objeví nějaký menší čmelák nebo moucha.

Ve sbírce Gengelu patří lilie cibulkonosná Stádlá k oblíbeným odrůdám. Poprvé se objevila ještě v tištěném papírovém Seznamu starých, krajových, netradičních plodin a odrůd, plevelů a dalších rostlin pro

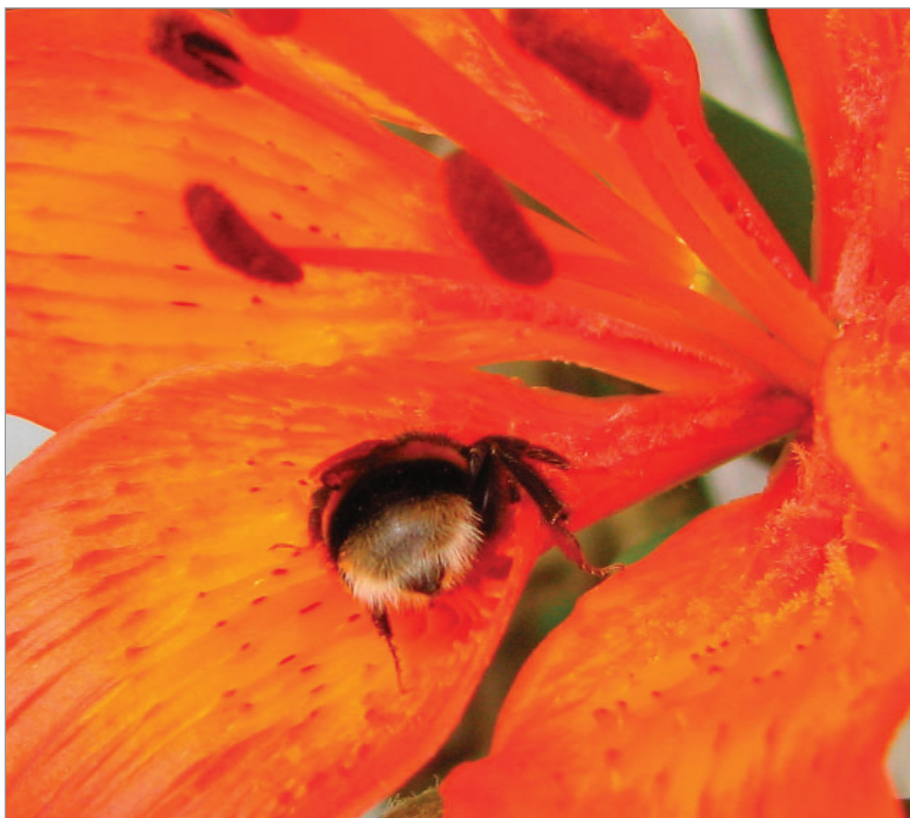

Poupě květu nedlouho před rozevřením.

rok 2009, nyní je její nabídka již v elektronické podobě, a to na stránkách engel.cz.

Lilie Stádlá povstala skoro zázrakem z nepatrně přeživší rostlinky v sutinách na jednom místě. Přišla zpět do života pomyslně téměř z hranice bytí a nebytí. Nyní rozkvétá opět do své plné krásy na mnoha místech patří právem k živým pokladům minulosti, které stojí za to uchovat pro následující pokolení.

**Petr Dostál a Pascal Kissling
FOTO – autoři**

Mladý čmelák hledající potravu v liliovém květu ukazuje svůj bílý chlupatý zadeček.

ZE ZKUŠENOSTÍ PĚSTITELŮ

Lusky velmi chutné, sladké s celkově velkou výnosností

I v prvním čísle čtvrtého ročníku Zpravodaje se začteme do dopisních zpráv o pěstování starých odrůd, které jsme na Gengel obdrželi loni na podzim a v zimě. Zvolili jsme opět zprávy z různých oblastí, jedna je ze severních Čech, druhá z Jablunkovska na severovýchodě republiky a třetí z jižních Čech. Ve všech třech případech dorazila pěkná, pečlivě připravená osiva. Někteří pěstovali odrůdy dobře známé, ale vyskytly se i ty, které nepatří k častým a zůstávají poněkud stranou pozornosti.

Při navracení osiv od pěstitelů vítáme, když jsou semena předem dobře vysušená, zejména pokud jsou zabalena v plastových průhledných sáčcích s uzávěrem, aby neplesnivěla. Dobře vysušené osivo také podporuje klíčivost déle, než dosušené jen málo. Plastové sáčky mají výhodu, že umožňují rychle zjistit množství i kvalitu semen uvnitř. U fazolí a hrachu se občas může vyskytnout brouk zrnokaz, ochranou v takovém případě je přemrazení suchých semen, které zahubí vyvíjející se larvy brouka. Ale přejdeme již k vybraným semenářským dopisům.

Výsev poškodilo chladné počasí, proto jsem dosévala

Na jaře objednala dvě sorty fazolu šarlatového paní M. J. Krupičková ze severních Čech. Pěstovala je v okrese Ústí nad Labem a na podzim nám od ní došel dopis, který kromě namoženého osiva obsahoval i ručně psanou zprávu následujícího znění:

„...zasílám zpět osivo fazolu šarlatového Lúžňanka a Smolenová.

Podmínky pěstování:

Lúžňanka pozemek v nadmořské výšce 350 m n. m., půda jílovitá, odlehčená kompostem. První výsev poškodilo chladné počasí, proto jsem dosévala z další zaslané várky – zde se již vše ujalo. Sklizené množství semen – 3 l sklenice z asi 15 rostlin. Zajímavost: některé z poškozených rostlinek (přišly o vegetační vrcholek v počátku růstu) dokázaly vyrazit několik slabších výhonků z kořenů, a ty nadále byly schopné normálního růstu.

Smolenová: pozemek přímo u řeky Labe, půda písčitá až hlinitopísčitá; bohužel, došlo k poškození rostlin slimáky – úroda slabší. Některé barvy se nezachovaly. Z asi 8 přeživších rostlin sklizeno 0,5 l semen.

Tyto fazole budu pěstovat nadále, líbí se mi pestrost květů i semen – podobné kdysi pěstovala moje babička, a rozhodně najdou uplatnění i v kuchyni.“

Fazole patří k teplomilným druhům, pro dobré vzcházení je potřebná proteplená

půda i vyšší teploty. Chladnější počasí v době setí jim nesvědčí, vzchází pak mnohdy hůře a vzešlé rostlinky mohou být poškozeny např. květilkami. Někdy se dokáží poškozené rostliny následně vzpamatovat, jak je uvedeno výše. Semenářsky je fazol šarlatový, na rozdíl od fazolu obecného, cizosprašný a dosti hojně navštěvovaný opylovači. Pokud chceme uchovat původní odrůdu je potřeba ji oddělit od jiné dostatečnou vzdáleností.

Podle popisu zde pěstitelka měla fazole na dvou různých místech, a tak byl tento předpoklad splněn.

Odrůda Lúžňanka pochází sice původně ze středního Slovenska (viz Zpravodaj č. 2/2019), ale dobře rostla i na severu Čech. Uvedený výnos u ní popsany – třílitrová sklenice semen – je pěkný a dovoluje nejen odložit si osivo na další setí, vrátit část do gengelského koloběhu udržování odrůd, ale také si uvařit chutný pokrm. U druhé odrůdy, nazvané Janov (Smolenová), „zaúřadovali“ slimáci, kterým se ve vlhkém a na déšť bohatém loňském roce dařilo. Její výnos byl tak menší. Zajímavá je pisatelčina vzpomínka na dětství, kdy, jak uvádí, měla velkosemenné fazole asi téhož druhu již její babička.

*

Fazol Lúžňanka

Srovnání semen obou odrůd bobu zaslaných z Jablunkovska, vlevo Klimek z Milikova, vpravo Úrodný z Gutů.

Počasí svědčilo dvěma odrůdám bobů

Tučná obálka s řadou odrůd dorazila v prosinci z Písku neboli Piosku u Jablunkova od pana J. Michalika. Osiva byla v sáčcích s uzávěrem, popsaná vloženým lístkem s názvem odrůdy, jejím kódem, rokem sklizně a jménem semenáře. Průvodní zpráva k nim zněla takto:

„Rok 2020 byl v Slezských Beskydech na Jablunkovsku pro srovnání s předchozími poněkud více deštivý s poměrně rovnoměrně rozloženým srážkovým úhmem pro jednotlivé měsíce, až na sušší březen a duben bylo na Jablunkovsku více než 1200 mm srážek na m². Opakovaně také dorazili zmrzlí s přízemními mrazíky, kteří udělali na bramborech někde i dvakrát po sobě spoušť, což se projevilo zároveň s následným trvalým přemokřením půd a brzkým příchodem plísňé bramborové na velmi nezdařilých výkopcích „ziymiókóv“ – brambor, kdy následně u mnohých pěstitelů bylo úrody méně, než sadby.

Pamětníci vzpomínali, že ještě takovou neúrodu nezažili. Odrazilo se to také na mém záhonku s **Valašskými modráky** a s odrůdou **Pink fir Apple**, kdy jsem sklídlil velmi málo brambor a to jenom velikostí lidského nehtu, tudíž počkám s vrácením na příští rok.

Pro zajímavost přidávám informaci o jedné bezejmenné odrůdě brambor, kterou jsem si dovezl z Gruzie. Netrpěla plísňí a zelená nať vydržela až do sklizně a z pěti dovezených brambor jsem sklídlil vrchovatý kbelík, ve kterém bylo 60 převážně větších hlíz. Největším vliv na letošní neúrodu připisují plísňí bramborové a časnému příchodu v době kvetení z důvodu vlhkého a deštivého počasí.

Cukrový hrášek **Hejzlarova** byl zasety časné z jara, jakmile to počasí umožnilo. Zasel jsem ho do zrytého záhonku podélně plotu, který jsem musel nadstavit o lískové větve, jelikož hrášek rostl velmi bujně a přesahoval 2,5 m. Velké množství srážek mu očividně velmi prospělo. Luský

velmi chutné, sladké s celkově velkou výnosností, proto posílám mnohem více semen. Hrách **Zelený nízký** se také velmi vydařil. Rostl na poli mezi záhony v jednom řádku s nízkou oporou, opatřenou z větévek. Bylo potřeba sbírat plzáky španělské, jelikož si na něm ve velkém pochutnávali. Dále jsem ho musel ochránit bílou netkanou textilií před mlsnými srnkami, přesto sklizeň byla bohatá s velkou výnosností lusků. Hrách dřevňový **Magnum bonum** se nezdařil. Na záhony byl vysetý

Palice kukuřice odrůdy Podkarpatská Rus.

později, a to koncem dubna. Vyklíčil, ale napadla ho plíseň a stihl jen vykvést. Deštivé počasí nejspíš také neprosplávalo této odrůdě, a proto jsem žádná semínka nesklídlil. Ředkvičku s názvem **Bílá kulatá** jsem vysemenařil a jiné odrůdy jsem včas sklídlil a na záhonech je neponechal vykvést, tudíž se nepřepásala. Celkově ředkve byly menší, což mohlo být také polostínem okolních stromů na okraji záhonu.

Počasí svědčilo dvěma odrůdám bobů, které pěstuji z časových odstupech, to aby se nekryly jejich doby kvetení. Mám vypořovováno, že ten dříve setý v únoru, je vždy bujnější a výnosnější, než ten vysévávaný počátkem května. Zasilám odrůdy od pana Poloczka – **Úrodný z Gutů**, který se již v sortimentu Gengelu nachází. Druhou odrůdou je rodinná odrůda **Klimek z Milikova**, která do semínkovny v Jablunkově dorazila prostřednictvím paní Brózdové, kterou obdržela od již zesnulé paní Klimkové, která ji po celý život s oblibou jedla, pěstovala a osivo rozdávala sousedům. Porovnávajíc s odrůdou z Gutů má semena mírně matně připečené barvy trochu do růžova.

Zelí **Ruské červené**, je zazimované na záhoně. Zakryté bílou netkanou textilií před nepřízní počasí a hladovou zvěří. **Dýně olejná (Žďár)** se, bohužel, nepovedla. Z přímého výsevu na záhoně v kypré, humózní půdě nevyrostla a semínka byla zahnilá. Příčina mi zůstala neznáma. Z důvodu nezdaru pěstování vyjmenovaných druhů plodin. Přidávám osivo žita **Jařny**, které jsem obdržel od uchovatele ze Starých Hamrů a také prastarou **Křibici**, původem z Gengelu od uchovatelky z Jablunkova, kterou v rámci klubu milovníků historie a tradic úspěšně pěstujeme. Tuto odrůdu lesního, či také Svatojanského žita, neboli křibice jsme

prezentovali v pořadu Folklorika na ČT v roce 2019 pod názvem Svatojanské žito. Kde jsme se snažili ukázat tradiční postupy našich předků.“ (*)

Podívejme se na některé popisované plodiny ze zprávy. Brambory jsou ve vlhkých letech, jako byl loňský rok, náchylné na plíseň, která ničí nať. Deště bylo na Jablunkovsku loni požehnané a po časném odumření nati přinášejí brambory jen velmi

Fazol Lvovský z Ukrajiny má velké bílé semeno.

slabou úrodou. Oproti minulosti, kdy lidé byli na úrodě či neúrodě bramborových hlíz bytostně závislí, a v případě neúrody je postihl hlad a bída, však dnes máme jiné potraviny zpravidla dost. U dýně olejné, jako teplomilného druhu, by snad bylo lepší předpěstování doma v teple, za chladnějšího počasí nemusí být venku na záhoně pro vzejití semen vhodné podmínky.

Množství vláhy z deště svědčí naopak obvykle hrachům, které jsou osivářsky samo-sprašné, a tak lze v jednom roce pěstovat na zahradě bez problémů více odrůd současně, jak je v dopise zmiňováno. Pro oblíbenou sortu Hejzlarová znamená voda bohatý, bujný vzrůst a tato i přes dva metry vysoká odrůda vyžaduje oporu odpovídající výšce. Podle zprávy musel pro ni pěstitel dokonce původně zamýšlený plot nastavovat lískovými pruty. Podle telefonické informace dělal u ní i potřebný výběr, a to tak, že nafouklé, neboli nadmuté lusky, které obsahují tuhou blánu a jsou nevhodné jako cukrový hrach, ihned konzumoval. Sběr slimáků patří mnohde už nezbytně k pěstování, zde přišel ke slovu u odrůdy Zelený nízký. Proti smrkám může pomoci překrytí záhonů bílou netkanou textilií, je to vlastně mechanická zábrana okusování a ničení velkými zvířaty.

Také boby mají dostatek vody rády, pak rostou bujně a přináší vysoké výnosy. Tato luštěnina i zelenina, která slouží na přípravu vydatných pokrmů, má v oblasti delší tradici, o čemž svědčí obě uvedené starobylé místní odrůdy, Úrodný z Gutů a Klimek z Milíkova. O bobu Úrodný z Gutů jsme ve Zpravodaji již psali (viz Zpravodaj č. 5/2018 a článek Nové odrůdy z Gengelu – karpel, Úrodný z Gutů, becoky z Návsí a cigánky). Druhou odrůdu, pojmenovanou Klimek z Milíkova, jejíž původ je popsán v pěstitelské zprávě, nabízí nyní pan Michalik jako uchovatel i na internetových stránkách Gengelu. Semenářsky náleží bob k cizosprašným druhům a je třeba u něho pama-

tovat na oddělení jednotlivých odrůd dostatečnou vzdáleností. Podle dopisu zde semenář použil jiný způsob, a to takzvanou izolaci časovou. U ní se využívá skutečnosti, že odrůdy kvetou v různou dobu, a tudíž nedojde k cizosprašení. U bobu lze obdobně jako u hrachu doporučit časný výsev, za

Okurka Hornádká podlouhlá na konstrukci v gengelských podmínkách.

mírných zim, které v posledních letech panují, již během února.

Beskydy jsou též tradičním domovem pro žito, které zde bylo vyséváno v různých odrůdách. Známa jařyna (viz např. Beskydské jarní žito v Bio č. 11/2017), uchovávaná panem P. Šimečkem ze Starých Hamer, se nyní úspěšně šíří i na další místa mimo Beskydy. O křibici jsme přinesli podobný článek z pera autora pěstitelské zprávy ve Zpravodaji č. 2/2020 nazvaný Křibice – historie, pěstování a využití v současnosti.

Odkaz na archiv televizních pořadů Folklorika, kde nadšenci křibici znovu začínají pěstovat tak, jako dříve: (*) https://www.ceskatelevize.cz/porady/1102732990-folklorika/41923610014_1007-svatojanske-zito/

Sklizeň na semeno dle vzhledu a vybrány největší palice

V jižních Čechách, na Českobudějovicu, pěstoval gengelské odrůdy pan L. Daněk. Osivo nám zaslal zpět v papírových obálkách a své pěstování popsal v dopise.

„Popis vlastních podmínek pěstování: Nejsevernější zahrada zahrádkářské

U odrůdy hrachu Zelený nízký bylo nutno sbírat slimáky.

kolonie, východně je několik hektarů ovocných sadů, západně několik hektarů lesa, severně 400m louka a za loukou pole s řepkou, na jih jsou dvě zahrady (jedna z pěti rostlin rajčat viz níže, druhá v roce 2020 bez plodin jen posekaná tráva, dále jižněji další dvě zahrady – jedna jen ovocné stromy, druhá okrasná, další zahrady jsou za horizontem kopce a dostatečně vzdáleny), nadmořská výška 525 m n. m., do roku 1980 kvalitní orná půda, pěstováno na novém záhonu původně trávník 20 let, hnojeno rok starým hnojem.

Pěstované odrůdy:

Kukuřice „Podkarpatská Rus“, kód – ZEA002

- ✓ vysazeno přímo bez před pěstování, vzešla a kvetla dle předpokladů,
- ✓ s ohledem na vláhu bohatý rok 2020 byl růst rychlý,
- ✓ sklizeň na semeno dle vzhledu a vybrány největší palice, oproti jiným odrůdám chuťově jedna z nejlepších,
- ✓ v okolí do vzdálenosti 400–500 m nekvetla jiná odrůda kukuřice.
- ✓ předpěstováno doma na okně, vzešla všechna semena,
- ✓ s ohledem na vláhu bohatý rok 2020 byl růst rychlý,
- ✓ nádherné a velké lusky, plody jsou obrovské, jen bílá barva,
- ✓ chuťově nelze hodnotit, zatím nepřipraveny ke konzumaci,
- ✓ v okolí do vzdálenosti několika km nekvetla jiná odrůda fazole.

Okurka „Hornádská podlouhlá“, kód – CUS007

- ✓ předpěstováno doma na okně, vzešla jen některá semena (cca 75 %),
- ✓ vysazeno po zmrazení ven do záhonu,
- ✓ vzešla a kvetla dle předpokladů, hojně navštěvováno včelami,

✓ s ohledem na vláhu bohatý rok 2020 byl růst rychlý, pěstováno na dřevěné konstrukci, rostliny omotány kolem konstrukce a celková délka nejdelší rostliny byla neuvěřitelné cca 3 metry,

✓ sklizeň na semeno dle vzhledu a vybrány největší plody, ponechány do stádia vysoké zralosti a následně zpracovány dle pokynů nejdříve uzralé, zdravé, odrůdově typické,

✓ plody velice pichlavé, zavalité, velice šťavnatý a chutný plod, příjemnou vůni hodnotilo více lidí, plodnost s ohledem na dostatek vláhy byla v roce 2020 nadprůměrná, první plody v červenci a poslední na začátku října,

✓ velice deštivý rok, ale jen 3 postřiky prostředkem Acrobat MZ WG (1. preventivně v polovině června, další před očekávaným deštěm, poslední postřik v polovině července), další postřiky záměrně neprovedeny a sledováno, co se bude dít, a nedělo se nic, velice odolná rostlina,

✓ v okolí do vzdálenosti 400–500 m nekvetla jiná odrůda...

Všechny uvedené druhy se vydařily a výsledkem pěstování byla dobrá osiva, pěstitel pamatoval na dodržení izolační vzdálenosti, jak u kukuřice, tak u šarlatových fazolí a okurek. Kukuřice Podkarpatská Rus má žluté zrno, a menší palice, dozrává spolehlivě. Před lety jsme tuto odrůdu získali od průkopnice makrobiotiky u nás paní J. Průchové. Fazol šarlatový, pojmenovaný Lvovský z Ukrajiny, je odrůda, kterou si s sebou přinesl do našich končin zahradní pracovník z Ukrajiny. Její semeno je bílé a velmi velké, je to odrůda s jedním z největších fazolových semen v gengelské sbírce vůbec. Pěstování okurek na dřevěné konstrukci může napomáhat rychlejšímu osychání rostlin, a tím předcházení plísni na okurkách. Při osivaření okurek ponecháváme plody vyžrát do plné zralosti (zbarví se zpravidla dožluta), aby semena byla dobře vyvinuta. Popis vzhledu plodů by spíše odpovídal odrůdě Od Hornádu cornišon, která má okurky spíše zavalitější.

I během ledna stále docházely na adresu Gengelu obálky či balíčky se semeny. Všem pěstitelům, kteří vracejí staré odrůdy patří naše poděkování a uznání.

vybral pd

FOTO – P. Dostálek a archiv Gengelu

Bulvičky ředkvičky Bílé kulaté.

Stručná doporučení pro začínající semenáře (ale nejen pro ně)

Pro osivaření a uchování starých odrůd si vybírejte zejména samosprašné a jednoleté druhy. Nejlépe ty, se kterými už máte zkušenosti z známého pěstování na jídlo a víte, jak se chovají. Samosprašné jsou z běžných druhů hrách, fazol obecný, salát a rajče. V případě, že volíte druh cizosprašný, pěstujte od něj jen jednu odrůdu na zahradě a zohledněte též, zda se jiná odrůda od něho nepěstuje někde v okolí. I u samosprašných plodin jednotlivé odrůdy téhož druhu umístěte nejlépe vždy co nejdál od sebe.

Salát, na záběru Stupický kamenáč, patří mezi samosprašné a semenářsky jednoduché druhy.

U cizosprašné kukuřice se mohou vzájemně křížit všechny formy a odrůdy, slovenská odrůda Sedláčka.

- Zejména ve vyšších, chladnějších oblastech volte odrůdy s kratší vegetační dobou, aby na semeno bezpečně dozrály.

- Jednotlivé druhy pěstujte podle jejich nároků, věnujte jim odpovídající péči a pozornost a vytvořte jim podmínky pro správný růst. Potřebné je odplevelování a okopávka. Semenné rostliny vyžadují navíc zpravidla vyvázání a oporu, aby se nezlomily nebo nepolehly.

- Na semeno vybírejte nejlepší, zdravé, odrůdově typické rostliny a dobře vyvinutými plody a sklizenými orgány. Osivo

Botanický druh česky a latinsky	Zeleniny, zemědělské plodiny a odrůdy k němu náležející
BRUKEV ZELNÁ (<i>Brassica oleracea</i>)	Zelí (Šumavské, hlavatka, Křimické, Tábor ské červené, Krajová zo Spiša aj.), kapusta, kedluben (Strynka aj.), brokolice, květák, růžičková kapusta, kadeřávek, krmná kapusta
BRUKEV ŘEPKA (<i>Brassica napus</i>)	Tuřín (dumlik, Milevský, Krajový z Terchové, karpel, Legnavský karpel aj.), řepka olejka, listové zelí (Ruské červené)
ŘEPA OBECNÁ (<i>Beta vulgaris</i>)	Salátová řepa (červená řepa), mangold (Bunt bright light, mongold), krmná řepa (Jarabina), cukrová řepa
PETRŽEL ZAHRADNÍ (<i>Petroselinum crispum</i>)	Petržel kořenová, petržel listová hladkolistá (Gruzie aj.), petržel listová kadeřavá (Ukrajina, Grossmutter aj.)
ŘEDKEV SETÁ (<i>Raphanus sativus</i>)	Ředkvička (Bílá kulatá, Máslová obří aj.), ředkev jamí i zimní (Mnichovská pivní ředkev, Černá kulatá, Polodlouhá bílá), tzv. daikon (japonská ředkev) aj.
TYKEV OBECNÁ (<i>Cucurbita pepo</i>)	Cuketa (Raná zelená, Cococelle, Vlašky), patizon (Čiernoklačanský, Budapešť), špagetová dýně, dýně olejná (dýně olejná Žďár), Semenopražka aj.
TYKEV VELKOPLODÁ (<i>Cucurbita maxima</i>)	Hokaido, pečárka, Panská, Pečárka od Hornádu I, Pečárka od Hornádu II, Goliáš, Veltruská obří aj.
KUKUŘICE SETÁ (<i>Zea mays</i>)	kukuřice cukrová (Sachara), zrnová (Pod karpatská Rus, Český bílý koňský zub Zajíčkův, Navažská, Levice, Malované hory, Sedláčka, Dedkova kukurica), pukancová aj.
OKURKA SETÁ (<i>Cucumis sativus</i>)	Okurky nakladačky (Hornádská podlouhlá, Jagienka, Mělnické, Od Hornádu cornison, Od kuchačky Nataši, Znojenské, Znojmia), okurky salátové

Odrůda tykve z jižní Moravy nazvaná Semenopražka (viz také Zpravodaj č. 5/2018) náleží botanicky k druhu tykev obecná (*Cucurbita pepo*) a může se tedy křížit s cuketou i patizonem.

berte vždy z několika rostlin, nikoliv jen z jedné, byť nejlepší. Část lusků, hlávek, plodů apod. vyzkoušejte na konzum, jakou mají chuť a vlastnosti, abyste věděli, co vlastně semenaříte.

Rajče Třešňovité je samosprašné, vhodné k semenaření i pro začínající domácí osiváře.

- Na semeno sklízíte dobře vyztřelé části buď průběžně a opakovaně, nebo celé rostliny naráz. O jejich zralosti se přesvědčte zkušebním vyloupnutím několika lusků či plodů.

- Sklizené části dosušte na místě s dobrým prouděním vzduchu, průvanem (půda). Poté semena vytřete rukama nebo vymlatte paličkou apod. Vyčistěte na sítku a vyfoukáním, a čistá semena opět ještě dosušte. Později v létě a na podzim již doma, poblíž zdroje tepla.

- Osiva uložte popsaná názvem druhu, odrůdy, kódu a roku sklizně. Například Fazol keříčkový, Podřípská (PHA048), 2021, při zaslání zpět na Gengel uveďte navíc i své jméno jako autora osiva.

Botanické zařazení | příbuznost, kterou zohledňujeme při osivaření

V rámci jednoho botanického druhu se mezi sebou kříží všechny formy, typy a odrůdy k němu náležející (např. zelí s kedlubnou, nebo červená řepa s mangoldem). Mezi různými botanickými druhy však ke křížení zpravidla nedochází (např. tykev obecná s tykví velkoplodou).

LITERATURA

P. Dostálková a kol.: Pěstujeme si vlastní semínka, 2. vydání, Gengel, 2011

Semínka z vlastní zahrady, Grada, 2019

Články k domácímu semenaření zveřejňujeme příležitostně ve Zpravodaji starých

U zelí pamatujeme na to, aby na semeno kvetlo a zrало pokud možno co nejvíce rostlin, fotografie zachycuje zrající šesule krkonošského krajového zelí hlavatky.

odrůd (elektronický dvouměsíčník Bio, vydávaný ve vhpres.cz),

Články v měsíčníku Receptář a slovenském měsíčníku Doma v zahradě.

Abecední přehled osivářských pojmů obsahuje Slovníček domácího semenáře, Gengel, 2019

Kvašení fazolových lusků

Tradiční luštěninou i zeleninou u nás jsou fazole, jak o tom svědčí mimo jiné řada zachovaných rodinných, starých a krajových odrůd. Velké množství odrůd fazolí můžeme využívat i na zeleno, tedy jako nezralé lusky. Vedle známého zavařování či sterilace na zimu jsou ale u nich možné též méně známé způsoby konzervování. Lusky se dají i kvasit a čtenářka Zpravodaje starých odrůd, paní Marta Švajdová, která je vloni kvašením úspěšně zpracovala, nám napsala návod, jak přitom postupovala:

Fazolky jsem nakládala podle receptu z internetu, z blogu „zkvašeno.cz“: Fazolové lusky dobře omyjeme, odřežeme stopky i špičky. Do kvasné nádoby vrstevíme vinné listy, nahrubo nakrájený česnek, vrstvu fazolek. Zaplněnou nádobu zalijeme lákem: Svaříme vodu se solí (na 1 l vody dáme 20–30 g soli). Lák necháme zchladnout na teplotu kolem 36 °C (abychom v něm udrželi prst) a přidáme pár lžic startéru (to může být šťáva z kvašené zeleniny nebo živá syrovátka).

Zalijeme tak, aby všechna zelenina byla potopená, nahoru dáme opět vrstvu listů a zatížíme. Snažíme se co nejvíce zamezit

Lusky fazolí konzervované kvašením.

přístupu vzduchu, aby nám to nechytlo plíseň. Necháme v teple vykvasit. Rychlost kvašení závisí na teplotě, na blogu psali 10–14 dnů, já je měla vykvašené mnohem dřív, asi za týden. Pak jsem je přendala do menších skleniček a zavičkované dala do chladna... Správně by se asi lusky před naložením měly převařit, ať se zničí lektiny v nich obsažené. Já jsem nakládala syrové lusky a po jejich konzumaci mi nic nebylo. Nevím nakolik fermentace tyto látky rozloží. Na tuto sezónu plánuji vyzkoušet fermentaci kvašených lusků.

Pisatelka nám skleničku takto zkvašených lusků zaslala poštou. Fazolové andělé nad nimi během přepravy drželi ochranou ruku a díky tomu sklenice dorazila v pořádku, nerozbitá a nevyllitá.

Na záběru je ve skleničce vidět naložená fazole s plochým, širokým luskem žluté barvy. Obdobně lze na konzervování využít ale i různé další odrůdy, například ty, které jsme uvedli v přehledu gengelských odrůd v minulém čísle Zpravodaje v příloze (č. 6/2020, příspěvek Rozdělení odrůd vybraných druhů plodin).

PĚSTOVANÉ PLODINY V OBCI JARABINA

O tom, jaké plodiny se v minulosti vysévaly a pěstovaly v různých oblastech bývalého Československa, jsme již vícekrát psali (naposledy viz článek „Na úrodných polích vlní se hanácký ječmen, políčka na svazích jsou drobná, těžce rodí a málo“ ve Zpravodaji starých odrůd č. 2/2020). Od uchovatele krajových odrůd a čtenáře Zpravodaje pana M. Tkáčika ze Slovenska jsme dostali v loňském roce příspěvek popisující dříve pěstované druhy rostlin v rusínském obci Jarabina na severu východního Slovenska. Zajímavé údaje jaké druhy obilí i zeleniny se zde pěstovaly a využívaly přinášíme nyní i našim čtenářům.

Z obilnín sa ako prvé siali už od polovice apríla jačmeň a ovos. Z jačmeňa sa piekol chlieb, ovos sa používal ako krmivo pre zvieratá. Ak bol nepriaznivý rok, sa pomletý pridával do jačmennej múky pri pečení chleba. V susednej Litmanovej sa chlieb niekedy piekol aj z pomletého ovsa, lebo ani jačmeňa sa veľmi nedarilo. Ovos bol najodolnejšia obilnina, dobre sa mu tu darilo, ale na niektorých vyššie položených miestach, kde bolo veľa kameňov tiež nerástol a pri zbere úrody sa smiali, že vyrástol iba žabe po oči. Ani ho nekosili, iba ho vytrhali, vytriasli zeminu z koreňov a priniesli v zajde (portku) ako krmivo pre hospodárske zvieratá.

Ako ozimina sa v menšom množstve pestovalo žito, ktoré slúžilo na pečenie chleba. Pestovanie pšenice bolo u nás málo známe, začalo sa s ním viac až po druhej svetovej vojne. Po ovse a jačmeni sa sial na malých poličkách ľan, ktorý po dozretí česali, aby obili semeno, ktoré sa použilo ako krmivo a časť odložili na ďalší výsev. Po očesaní ľan máčali, a potom ďalej spracovávali. Ženy v zime priadli a vyrábali z neho textilné výrobky v domácnosti. Po ľane sa sadili zemiaky, ktorým miestne drsnejšie a vlhkejšie podnebie veľmi vyhovovalo. Keď nebol rok na obilie, tak zemiaky zabezpečili potravu ľuďom a z časti aj zvieratám.

V Jarabině se pěstuje také odrůda česneku, kterou jsme v gengelské sbírce pojmenovali Velký fialový.

Tuřín karpel' tvoří velké bulvy.

Místní odrůda zelí na nakládání, která se pěstovala v obcích Litmanová a Jarabina (foto archiv Gengelu)

FOTO – archiv o.p.s. Gengel

V blízkosti dediny boli záhumienky (v rusínskom nárečí kapustiska) na krmnu repu (na Litmanovej sadili aj veľa kvaky) a zeleninu. Zo zeleniny sa pestovala hlavne kapusta. Vtedy sa u nás sadilo veľa kapusty, ale priesad alebo semena bolo niekedy málo, tak museli niekedy kúpiť na Litmanovej. Kapusta sa postrúhaná spolu z kôprom, bobkovým listom, celým čiernym korením, nakrájanou cibuľou, soľou, kde ešte pre chuť pridali pár jabĺk, utlačala bosými nohami do dreveného suda, vytlačného celými kapustnými listami. Sud mal asi 70 až 100 litrov a vydržal celú zimu. Ďalej sa pestovala fazuľa, hrach, bôb, cibuľa, cesnak, kvaka, mrkva a tekvica. Po druhej svetovej vojne sa len výnimočne objavili uhorky a v prídumových záhradách prvé ríbezle. Prvé paradajky pestovali niektorí záhradkári v skleníku koncom šesdesiatych, alebo začiatkom sedemdesiatych rokov, a voľne v záhradách sa začali pestovať až okolo roku 2000.

Matej Tkáčik

ZPRAVODAJ biodiverzity a uchování starých odrůd, ročník 4, číslo 1/2021. Číslo vyšlo v únoru 2021. Zpravodaj vydává v elektronické podobě (pdf) Gengel, o. p. s., Veselka 52, 374 01 Trhové Sviny, www.gengel.cz. Odpovědný redaktor Ing. Petr Dostálék. Distribuci, předplatitelský servis, sazbu zprostředkovává vhpřess Hradec Králové, 608 476 828. Objednávky směřujte na vhpřess1@seznam.cz. **Předplatné na rok 2021 činí 200 Kč** (šest čísel), úhradu můžete zaslat na účet 2319256023/0800 s uvedením e-mailové adresy v poznámce. Distribuce ZPRAVODAJE předplatitelům prostřednictvím e-mailu po ČR a na Slovensko.